

A portya

Hátunk mögött Észak, előttünk van Dél, jobbra a Nap nyugszik, balra pedig kél. Ezt harsogták a kölykök a réten masírozva, fakarddal a kezükben. Ezt tanulták a bátyjuktól, az apjuktól. És amikor a folytatáshoz értek: Szegénység van északon, gazdagság van délen, helyet cserél a vagyon, megyek, elintézem!, akkor esett be a kapun a deltavidéki követ, fellármázva a várost: Kalmükök gyülekeznek az északi határon!

Nincs is határ, pusztaság van, kopasz hegyek. Nem félünk mi senkitől, mi, hórezmiek. Csak lenne itt a kán! Vagy legalább egy főember, egy *inák* vagy egy *atálik!* De hát nincsen. Hívában nincs számottevő katonai kontingens sem. Úgyhogy a kalmüknek se kell félnie senkitől. Amint híre jött, hogy a buharai kán, városait őrizetlen hagyva, Dél felé tart seregével, a mieink lóra kaptak, és már itt se voltak.

Elvonultak, fiammal az élen, a gyülekezés mezejére. Mindenki ott volt, aki érdekelt volt a vagyoncserében, mert ha győzött, jól járhatott, a zsákmányból nem adózott kánjának, csak ötödrészen. *Mind a négy égtáj ellenséged, mégis indulsz, hogy behajtsd a pénzed.* Hórezm őrizetlen maradt. De honnan szerezhetett erről tudomást a kalmük? Csak nem a buharai kémekek súgtak nekik?

Aznap éjjel álmodtam: jó legyen, csak jó legyen! Kerestem az én fiamat, kánná serdült magzatomat, nem találtam. Jaj, csak éljen!, ezt kívántam, jaj, csak halott ne legyen! Így, rímekben, mint egy költő, kiabáltam: add, Uram, hogy meglegyen, hogy a karomba vegyem! Álomban hajóra szálltam, táncoltam a vízhegyen, vihar dobált, ordibáltam; így ébredtem, eszem vesztve, jeges-csuromvizesen.

Nem az ország fájt nekem, hanem hogy a fiam elveszíthetem. Ne menj, fiam, mondtam neki, még mielőtt táborba szállt, kipróbáltuk; az apád is, nagyapád is, dédapád is, és nem vált be: rossz irány a Dél, halálos. *Az erős a csúcsot ostromolja, a gyenge célja a hegy alja,* felelte ő. A csúcs a rablás, a mézszárlás?, vitatkoztam. *A győzelmet isten adja,* felelte ő. Hát, őrajta máris győztek, az ő eszét elrabolták a háborúpártiak.

Akik aztán, ha veszít majd, elsőként lökik félre. Mert igaz, hogy esélye semmi, de *Buharát meg kell verni!* Híva lakosai hosszú ostromra készültek, bár a könnyűlovas kalmüköket ismerve, ennek se volt sok esélye. Fogadkoztak, ők élélnék *három hónapig dinnén, három hónapig tejen, három hónapig süttö-tökön, három hónapig sózott keszezen.* Eközben nekem csak a fiamon járt az eszem. Hogy mentsem meg?

A bátyám, a bátyám! Négy lovat befogatva a fedeles díszhintómba, mint a sivatagi szél, siettem hozzá. Nem tud semmiről, de bármit megad. Akkor add a fiadat. Nincs itthon. Földre vetettem magam. Eszelős hangon sikoltoztam. Fejedelemasszony vagyok! Ha nem az volnék, csak egy nő, akkor mint idősebb

férfit neveden sem szólíthatnának, nem ehetnék, amíg eszel, nem ihatnék poharadból. Nincs itthon.

Nem ehetnék, nem ihatnék, csak az ágylábhhoz feketnék, és a férjem, ha még élne, egy rúgással ébreszthetne; nem léphetnék rá fegyverre, mert esetleg el sem sülné, de fejedelemasszony vagyok, és neked is parancsolok!, és mellesleg a testvéred, legközelebbi rokonod, és addig itt sikoltozok... Előhívta, otthon volt. Csak visszakapja aztán! Megígértem, vigyázok rá, megfogadtam, ügyelek rá, mintha fiam volna.

Amúgy a két unokatestvér: mint két alma egyazon fa két ágáról. Meg nem mondod, melyik honnan. Egyazon évben születtek. Mintha ikrek lettek volna. Közös volt a dajkájuk, közös a nevelőjük. Itt laktak a közelünkben, Hívában, a fővárosban. Sokszor szerepet cseréltek, átöltöztek, átváltoztak. Az én kiskánom *nojan* lett, a *nojan* meg kánfiú lett. Csak mi, anyák vettük észre. Vagy még mi sem? Később útjaink elváltak.

Velem volt fiam ruhája, az igazi fiamé, az aranyos káni kaftán, az égszínkék virágmintás, én hímeztem. Velem volt a káni süveg, azt is vittem. Csak a páncél nem volt velem, a pikkelylemezes színacél. Mondtam, hozzák utánam. Hamar utolérjük őket, nem lehetnek messze. Egész nap csak vadászgatnak, szarvasra meg antilopra, az áltéri ligetekben, csalitosban. Bevárják a többieket, az érkező csapatokat.

Nagy a víz, nagy a víz! Balról folyik, nekik jobbról. Amudarja, tartsd fel őket!, könyörögtem. Közeledik nyár közepe, negyvennapos árvizedet küldjed rájuk! Hallod, folyó? Áztasd őket, úsztasd őket, észak felé sodord őket, oda kell a férfierő, onnan támad a betörő, ahogy szokott, mert a hírek gyorsan járnak, gyorsabban a csapatoknál, és hogy a kán kalandozik, egykettőre kiszagolja vagy a kozák, vagy a kalmük!

Apósomnál hányszor volt így, a férjemnél hányszor volt így! Százszor volt így. Valahányszor kiszagolták, a szomszéd kán házon kívül, dobot vertek, harsonáltak, seregeltek, hogy a szomszéd ellenségnek, Buharának városait beportyázzák, falvait is kirabolják, kötőféken asszonyait, gyerekeit elvonszolják. A szomszéd kán máshol járva, elportyázva Horászánba vagy a kazah pusztaságba szóról szóra ezt csinálta.

Mind egykutya!, én, a szuka, én, egy halott kán asszonya, én csak tudom. Így forog a férfieszük, így forgott a nagyapámé, az apámé, a férjemé, így forog a fiamé is, így fog majd az unokámé. A férfi a kardja vége, dísz a kardon, az forgatja. A kezét a zsákmányszerzés. A harc neki, mint a cukor. Még mondani sem átallja: *a folyó is négyszer árad, ideje van a rablásnak, mozgás nélkül nincsen élet, engedni kell a hívásnak.*

Engedni kell, sietni kell, dereglyével átkelni kell. Első tábor. Ott volt látótávolságban, a folyón túl. Vagy megint egy álmot láttam? Zöld réce bukott a vízbe a túlsó part közelében. *Zöld vadkacsa a part mentén halászik, hív a kedves, jaj, nekem úgy hiányzik...* A révészek lebeszéltek. Sok a zátony, nagy a sodrás, veszélyes az átkelés most. Különben sem találnánk ott őket, a kán serege tegnap éjjel továbbállt.

Ellepett a veríték. A kocsisunk vigasztalt. Jön még néhány itatóhely, lesz még néhány átkelőhely, utolérjük őket. Felváltva hajtottak, unokaöcsém és

ő. A folyó csak áradt. Ebben az aszályban ezt senki nem várta. A levegő áttüzesedett, valóságos kemence lett. Mi, emberek, kiégtünk, eltikkadtak a lovak. Az ártéren víz gurult szét, mint a szőnyeg: füstölt. Ha felrepült egy madár, megperzselve hullott vissza.

Tőlünk jobbra sivatag, tőlük balra sivatag. Most talán épp tábort ütnek, másodszer is. Közöttünk az Amudarja, Hórezm anyja. Mögöttünk a folyódelta öntözött zöld legyezője, Hórezm földje, az ártéri erdők sávja. Azokon túl kopasz hegyek ölelése. Északabbra az Aral-tó, azon túl a füves pusztá. Onnan jönnek a kalmükök, onnan a rabló kozákok. Egy napnyugta, két napnyugta, az anyának nincsen nyugta.

Nincsen még egy ilyen fiú, én neveltem! Nem bántam, ha több kell neki, mint a hárem örömei, ha két fiúpajtásával hajnalig mulat a város akármelyik bordélyában. Sírtak utána a lányok, pedig még csak tizennégy múlt akkoriban. Jobb ez, mint a háborúsi; apával csatába menni! Inkább csatázzon az ágyban, álljon helyt a borivásban, ázzon el a pálinkától, mintsem vértől részegedjen, vesztes háborúba menjen!

Nagy hódító volt a férjem, ült a perzsa határváros, Mesed trónján: vagy hat napig. Attól fogva sáhnak hívtuk, nemcsak kánnak. Perzsia a zsámolya lett!, mondogattuk. Soha többé arra nem járt. Ült Szamarkand fényes trónján: hat hónapig. Ott is kán lett, mondogattuk. Öt város adóját szedte, küldte haza. Buhara nagy, Hórezm kicsi, a háborút elvesztette. Saját bölcs főemberei mind a két szemét kitolták.

Füstölt a víz a holtágban, mint négy éve az a vasnyárs, amivel megvakították. Csak a fiam így ne járjon! Szarvasok és antilopok feje látszott ki a vízből. Mind az életéért úszott. Mi a fiam életéért imbolyogtunk a buckákon, mentünk Délnek. Az a néhány türkmén pásztor, aki ott a bokrok között legeltette a kecskéit, a birkáit, mutatta ugyan az utat, na de arra már a víz volt!, és maguk is menekültek mind beljebb a sivatagba.

Ti férfiak, azt mondjátok: ha öltem is, raboltam is, csak azért, hogy bosszút álljak, sértést-rablást megtoroljak. Különben az összes embert ölném meg mind, rabolnám ki: azt pedig a Korán tiltja. De a bosszút, azt nem tiltja. A folyónak van eleje? Nem látok el odáig. A bosszúnak van eleje? Senki sem lát odáig. Énbelőlem jött a fiam, én vagyok az ő eleje. De amit most benne látok, nem én vagyok, az egy átok.

Semmi hír a seregükről, egyre messzebb keveredtünk. Mi lesz velünk, mi lesz velük? Ijesztő csend nappal-éjjel. Verébrajok hangtalanul, mint a kirázott kendő morzsái, estek bokorról bokorra, szakszaulról szakszaulra, felrepülni már nem tudtak. Galambok csak kóvályogtak. Az örvénylő forráságban néha feltűnt egy vaddisznó, malacoknak semmi nyoma. Engem egyszülött fiamtól messze terelt a támadó Amudarja.

Nem is igaz, hogy ránk támadt, Hórezm anyja nem áll bosszút! Nem a víz az ellenségünk, a halál az ellenségünk, azzal futottam én versenyt! Az én türkmén nemzetségem, az erszárík segítettek. A víz őket is kisöpörte, a pusztába költöztette. Felismerték dízhintómat, elénk jöttek: amit kérek, mind megadják. Szerezzenek gyorsan hajót, egypár hozzáértő hajóst, cseréljenek velünk lovat: a halállal futunk versenyt.

Messze északra sodort el a hömpölygő áradat. A túlparton, nem messze onnan, ahol hajónk megfeneklett, ott volt a harmadik tábor. Kihúlt tűzhelyek, ökörcsontok, juhkoponyák, sereg sehol, csak a zúgó döglégyfelhő. Meg a friss hír: a kalmükök elhajtják a jószágaink, kötőféken viszik el a lakosságot. Hogy majd tovább adják őket Szibériába rabszolgának: oroszoknak sőt bányásznak, faerődöt ácsolhatnak.

Buharai kalmároknak adják tovább őket!, Buhara azt hiszi, minden hasznat lefölözhet, azt hiszi, minket is elnyelhet, nálunk is minden kiváltságot elnyerhet, szabadon jöhet-mehet, kereskedhet, mint az oroszoknál, azt hiszi, kezeshet róla, hogy Hórezm az ő kiszolgálója legyen, árudepója!, mondja a fiam. Buhara bosszulója volt az apám, a nagyapám, Buhara a családom huszonegy tagját kiirtotta, ezt is mondja, mondogatja.

Hol a bosszúm? Én nem látom. Énbelőlem, ha volt bennem, elfolyt még a magzatvízzel. Nekem ezer rokonomat mészároltatta le apósom, miután ünnepelesen békét kötött velük és közös lakomára hívta őket. Ezret, aztán még ezreket. Csak mert a nagy testvérharcban, dzsingiszida haddelhaddban a bátyjai pártját fogták. Apósom volt a legkisebb, nem rögtön szállt rá az ország. Mint egy vallást, úgy követte a megtorlást.

Én a fiamat követtem, benne hittem, az életben. De már megint elvétettem. Ürüléket a gödrökben, azt láttam bőven, még pislákolat a parázs itt-ott, lenyúzott irhák, még párolgó állattetemek heverték szertesztét: a negyedik tábor. Fiam azért vonult hadba, hogy az apja vereségét feledtesse, hogy Buharát megalázza és kifossa. Martalékkal sakál inalt, héja körözött, gyík tűnt el a homokban, mögötte vipera tekergett.

Sírtam. Engem, mint a szamarat, hajt körbe az akarat, hogy azt, ami menthetetlen, mint a vizet a folyóból, kiemeljem, megmentsem a fiamat. Forगतok egy kereket, az forgat egy másikat, fog hajt előre fogat, hogy a közös tengelyükön forgó kerék vödreivel mártogassa, merje ki az elmúlóból, a végzetes áradatból azt, ami az örömhöz kell, és az élet árkaiban keringesse; hogy titkunkat felnövelessze, megérlelje, mindenkiét.

De az nem lehet az övé, a fiamé, egy sihederé, aki Buharára támadt, dzsingiszfi a dzsingiszfire, a vérére, a rokonára, az nem lehet az ő titka, a sajátja, hogy hazajön vesztiesen, mint a dédapja meg az apja, megvakítva, ha ugyan nem hagyja ott a fogát a csatában talpig tizenhét évesen! *Minket választanak, nem mi választunk*, mondja. *Sem istent, sem népet, sem helyet. Az ország az új, a kán a nyíl, az újat a klán ereje feszíti meg.*

Porfüggöny ült a szememen, fülembé szajkó recsegett: *Fiad az ősei álma, a családja legszebb virága. Buharának nem elég semmi, Buharát meg kell verni!* Poshadt víz fogadott hajnalban a következő itatónál, meg a kút falára vésett vereszet: *Ha megállok is, a harchoz meríték erőt. Ez a tábor az utolsó pihenő. A dicsőségért rajta, előre! Aki visszafordulna, saját szívébe löne. Ez a tábor az utolsó pihenő.*

Mire Karakölhöz értünk, már javában dúlt az ostrom, nem is ostrom, kézitusa, utcai harc. Most is szólt a szajkókórus, a betörő csapatoké, a mienké: *Buhara hegyek után kap, Buhara völgyek után kap, Buhara örökké éhes, téged is le akar nyelni; nyújtózik délre-keletre, ácsingózik a helyedre, vásik a foga a*

vizedre, a családotdra, a hajódra, az erődödre, az adódra, semmivel sem tud betelni: Buharát meg kell verni!

Lova nyergében ült, még kint a kapu előtt, de már rohamra készen. Odafutottam, térdre rogytam, kengyelvasát csókolgattam. Aki teremti a szépet, aki ezzel megáld téged, mondtam neki, nem szereti, ha a művét összetörik. Fogadd el, hogy így szeretnek, így tetszel az alkotódnak. Na de ha lekaszabolnak? *Nap a zászlónk, sátrunk az Ég,* felelte ő rám se nézve, *aki meghal, az is él; illatozik, mint a rózsza, harcolt a Paradicsoméért.*

És Buhara?, kérdeztem én. Nem szunnita, ahogy mi, a tieid? Buhara nem illatozik? Nézd, itt az unokatesód. Majd ő helytáll, mindent vállal. Hadd legyen ő Hórezm hőse! Cseréljeteك szerepet, ahogy rég, ti gyerekek! Én beszéltem, rimáncodtam, rég otthagytam. Már a nap is lement régen, elaludt a fű a réten, a rakomány a tevéken, ő csak nyargalt arany ménen, halált osztott a hagyomány dicsőséges, szent nevében.

Most menj, mondtam unokaöcsémnek, váltsd le a tejtestvéreket! Éés beküldtem, be a véres kavargásba, általános mészárlásba. Felvette a káni vértet, kapott páncélozott lovat, káni forgót sisakjába, feltették a csataménre, berobogott a városba, kánhasonmás, halált osztott. *Gazdag ország Buhária, gyapjas, kövér, mint a birka. Nyírd meg jól, nyúzd meg jól, a gyapjából öltözködjél, a húsából lakjál jól!*

Mire kijött (ki jött?), már csak hunyorgott odafent a Sarkcsillag-Vaskaró, körötte pányván a Kék, a Szürke Ló – a Tejút, a Madarak Útja, az is halványuló. Nem nézte senki, csak egy daru, egy tollászkodó. Az ég alján a Nap vöröspej lovai dobokoltak. Összefolytak élők-holtak. Kit kaptam vissza, ki ült a trónra, mit szól a bátyám, kit nevezek fiamnak azóta, kit kellett áldozatul adni, nem akarom tudni.

Czene Márta: Az én arcom a te arcod (Fotó: SimonZsuzsi)